

Міжнародні економічні відносини

УДК 338.471

Мельничук Оксана Павлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету*

Melnychuk Oksana

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department Economy and International Relations
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
State University of Trade and Economics*

**ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКІВ ПРИ ЕКСПОРТІ ТРАНСПОРТНИХ
ПОСЛУГ
RESEARCH OF MARKETS IN THE EXPORT OF TRANSPORT
SERVICES**

Анотація. Здійснено оцінку галузі автомобільних перевезень. Розглянуто структуру та динаміку наданих послуг за видами перевезень на території України та на експорт. Окремо розглянуто динаміку та структуру до країн ЄС. Проведені статистичні дослідження показали, що галузь надання транспортних послуг є динамічною, привабливою і перспективною галуззю для суб'єктів господарювання. Охарактеризовано географічну структуру експорту послуг по країнах ЄС, з акцентом на транспортні послуги. З метою формування стратегій розвитку проведено порівняння основних ринків по країнах-партнерів. Для оцінювання обрано комплекс показників про стан та динаміку обсягів торгівлі між країнами, обсяги ринків, рейтингу у світових ринках, а також відстані між

країнами–партнерами. Надана політично–економічна характеристика ринків транспортних послуг по таких країнах як Німеччина, Польща, Нідерланди, Бельгія. Встановлено, що польська економіка розвивається швидкими темпами, короткострокові економічні перспективи є оптимістичними, система фіскальної політики є сильною, заходи, вжиті для збільшення податкових надходжень, є ефективними. До ФРН найбільш перспективними з точки зору можливостей для української експорту є поставки нішевої сільськогосподарської продукції (біологічна продукція, органіка, нішеві ягоди та фрукти, сухофрукти, овочі, мед, продукти харчування з біологічної продукції). Нідерланди є одним з провідних зовнішньоекономічних партнерів України серед країн-членів ЄС. У 2021 р. були ключовим імпортером української аграрної продукції серед країн ЄС. В ході аналізу ринків розглянуті переваги бельгійського ринку. Відповідно забезпечення транспортом експорт товарів є перспективним напрямком розвитку бізнесу. Окреслено заходи державної підтримки найоптимальніших умов для вивезення товарів українських виробників за кордон.

Ключові слова: експорт послуг, транспортні послуги, ринки Європи.

Summary. A road transport industry assessment was carried out. The structure and dynamics of the provided services by types of transportation were considered on the territory of Ukraine and for export. The structure and dynamics of EU countries were considered separately. The conducted statistical studies showed that the industry of providing transport services is a dynamic, attractive, and promising field for business entities. The geographical structure of services exported by EU countries is characterized with an emphasis on transport services. A comparison of the main markets by partner countries was carried out in order to form development strategies. A set of indicators was selected for evaluation of the state and dynamics of trade volumes between countries, including market

volumes, rankings in world markets, as well as distances between partner countries. The political and economic characteristics of the transport services markets in such countries as Germany, Poland, the Netherlands, and Belgium were provided. It is concluded that the Polish economy is developing at a fast pace. The short-term economic prospects are optimistic, the fiscal policy system is strong, and the measures taken to increase tax revenues are effective. In terms of opportunities, the most promising elements of the Ukrainian export to Germany are supplies of niche agricultural products (biological products, organic products, niche berries and fruits, dried fruits, vegetables, honey, food products from biological products). The Netherlands is one of the leading foreign economic partners of Ukraine among the EU member states. The country was the key importer of Ukrainian agricultural products among EU members in 2021. The advantages of the Belgian market were considered during the market analysis. Accordingly, the provision of transport for the export of goods is a promising direction for business development. Measures of state support for the most optimal conditions for the export of goods from Ukrainian manufacturers abroad are outlined.

Key words: *export of services, transport services, European markets.*

Постановка проблеми. Транспортні послуги є одним з важливих складових будь-якого бізнесу. Діловий світ є висококонкурентним, і це вимагає, щоб клієнти були задоволені, зберігаючи конкурентну перевагу. Ефективна транспортна система важливу роль у довгостроковій підтримці послуг і утриманні компаній на плаву. Транспортування необхідне на кожному етапі виробничого процесу, від розробки концепцій і виробництва до доставки та споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика міжнародної торгівлі послугами активно висвітлюється у працях Аксьонова І.М. [1], Козак Л. С. [3], Федорук О. В. [3], Заїки О. В. [5], Кульганік О.М. [4],

Менчинської О.М.[6], Стратійчук В.М. [7], Ткачук О.М. [6], Рахман М. С. [5], Хачатрян В.В. [7]. Транспортні послуги є реальністю нашого життя, і без ефективного та доступного транспорту стає неможливим будь-який вид бізнесу, тому питання стосовно розвитку транспортних послуг є актуальними і потребують додаткових досліджень.

Метою статті є визначення особливостей та головних тенденцій розвитку ринків при експорті послуг.

Виклад основного матеріалу. За даними Держкомстат України за період 2010-2021 рр. середнє значення питомої ваги перевезення вантажів автомобільним транспортом становило 70,57%, тобто більше половини всіх вантажів перевозиться автомобільним транспортом. На залізничний транспорт приходитьсья 22,18%, на трубопровідний – 6,83% , авіаційний та водний транспорт займають менше 1 %. Графічно дані представлені на рис. 1.

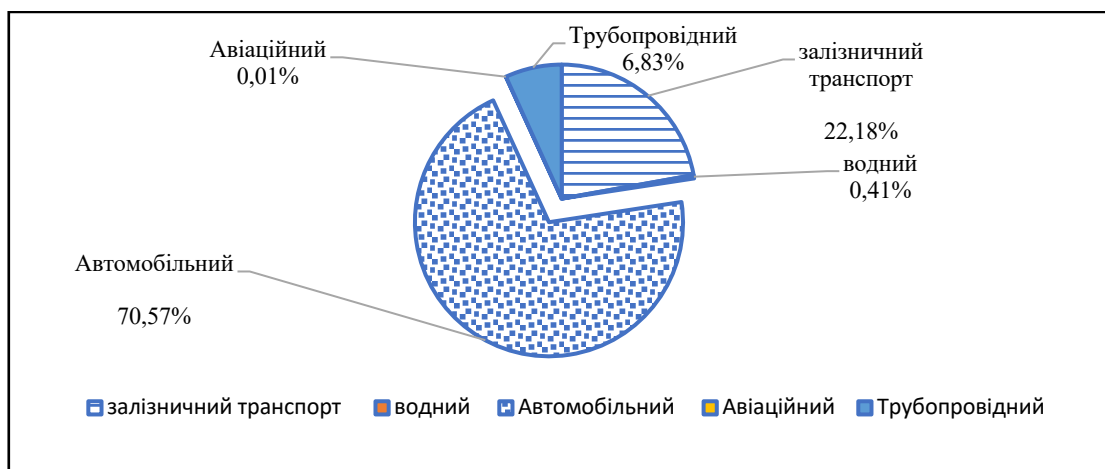


Рис. 1. Питома вага за видами перевезень, у середньому за період 2010-2021 рр., %
Джерело: побудовано на основі даних [2]

Якщо розглядати темпи приросту в Україні за період 2011-2021 рр. по абсолютному показнику – обсяг перевезених тон, встановлено, що за весь період спостерігається позитивна тенденція, за виключенням трьох років , а саме, слід відмітити 2014 р, 2015 р. коли темпи падіння становили 10,27 і 9,79 %, відповідно , це пов'язано з початком військових дій на Сході країни,

і в 2019 р. падіння, яке спричинено впливом пандемії коронавірусу становило 4,85 %. Але вже у 2020 темпи приросту становили 7,44% і в 2021р. 10,40%.

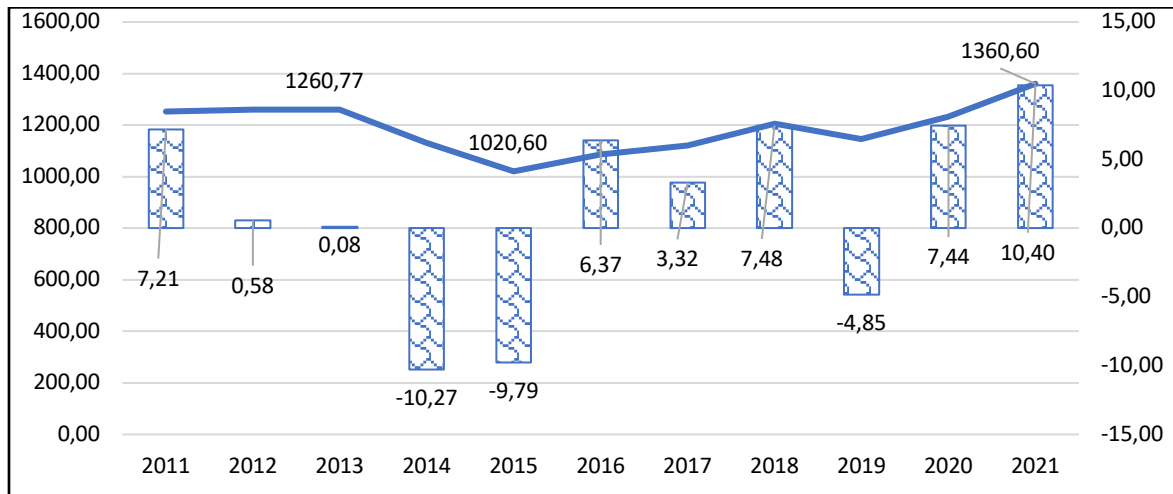


Рис. 2. Обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом, млн тон

Джерело: побудовано на основі даних [2]

Значний обсяг вантажних перевезень експортується за межі країни. Якщо характеризувати структуру експорту транспортних послуг то у 2021 р. найбільшу питому вагу – 33% займали послуги повітряного транспорту, 31% послуги трубопроводу. Послуги морського транспорту -12%, приблизно однаково по 8 % приходилось на автомобільний та залізничний транспорт. Графічно дані представлені на рис. 3.

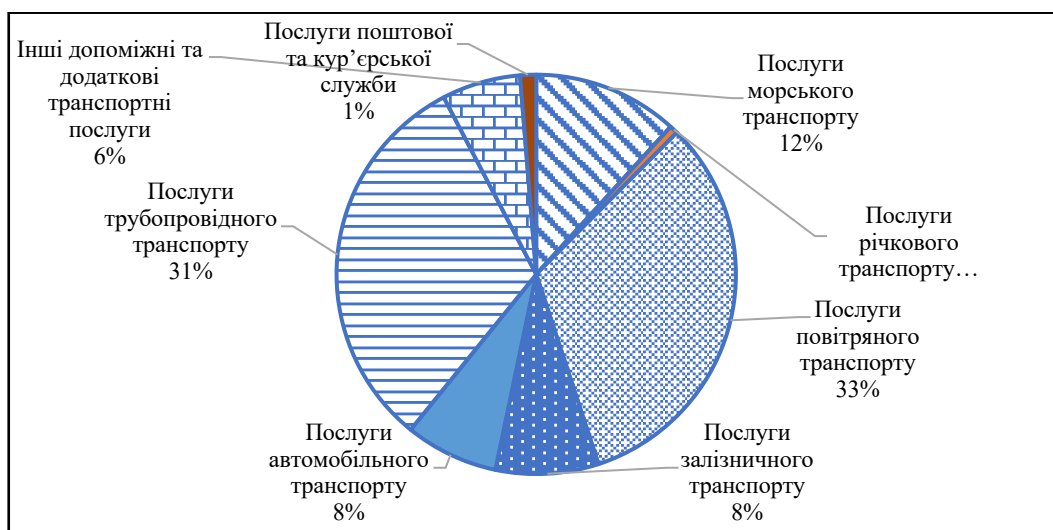


Рис. 3. Структура експорту транспортних послуг України у 2021 р., %

Джерело: побудовано на основі даних [2]

Загальний обсяг послуг, що експортовані до країн ЄС становив у 2021р. 4494202,7 тис. дол. Слід відмітити, що 29,6 % становили транспортні послуги і автомобільному транспорту належить 22,8% із загальної суми транспортних послуг.

Проведені статистичні дослідження показали, що галузь надання транспортних послуг є динамічною, привабливою і перспективною для суб'єкта господарювання.

В цілому по Україні найбільшу частину зайнято експортом послуг у Німеччину -5,68%, Польщу 5,68%, Туреччину – 1,44%. Слід відмітити, що серед експорту послуг в розрізі країн транспортні послуги займають значну частину. Так до Туреччини 73,19 %, Литви – 52,07%, Латвії 48,4%, Польщі 29,9 %. Дані приведені у табл. 1.

Таблиця 1

Географічна структура експорту послуг по країнах ЄС, 2021 р.

| | Тис. дол | Темпи зростання до 2020 р. | Питома вага да загального обсягу, % |
|---------------------|-------------|----------------------------|-------------------------------------|
| Загальний обсяг | 12785587,47 | 110,7 | x |
| Австрія у т.ч. | 253486 | 142 | 1,98 |
| Транспортні послуги | 38534,2 | 121,9 | 15,20 |
| Польща у т.ч. | 477583,3 | 108 | 3,74 |
| Транспортні послуги | 142691,4 | 120 | 29,88 |
| Німеччина у т.ч. | 725634,5 | 115,1 | 5,68 |
| Транспортні послуги | 253177,0 | 116,9 | 34,89 |
| Латвія у т.ч. | 54879,2 | 123,4 | 0,43 |
| Транспортні послуги | 26560,7 | 123,9 | 48,40 |
| Чехія у т.ч. | 116062,9 | 109,6 | 0,91 |
| Транспортні послуги | 31065,9 | 94,4 | 26,77 |
| Італія у т.ч. | 106407,1 | 120,4 | 0,83 |
| Транспортні послуги | 33352,4 | 146,2 | 31,34 |
| Литва у т.ч. | 66885,9 | 117,7 | 0,52 |
| Транспортні послуги | 34830,4 | 113,0 | 52,07 |
| Туреччина у т.ч. | 184626,6 | 126,5 | 1,44 |
| Транспортні послуги | 135122,1 | 121,5 | 73,19 |

Джерело: побудовано на основі даних [2]

З метою формування стратегій розвитку проведемо порівняння основних ринків по країнах-партнерів на підставі даних International trade centre [6]. Основні дані представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка показників по ринках країн-партнерів

| Показник | Poland | Germany | Netherlands | Belgium |
|--|---------|----------|-------------|---------|
| Експортована вартість у 2021 році (млн. дол. США) | 4979,14 | 2789,96 | 2128,42 | 650,16 |
| Торговельний баланс 2021 (млн. дол. США) | 84,31 | -3278,16 | 1165,47 | -74,58 |
| Частка в експорті України (%) | 7,60 | 4,20 | 3,20 | 1,00 |
| Частка України в імпорті партнера (%) | 1,50 | 0,30 | 0,40 | 0,20 |
| Зростання вартості експорту між 2017-2021 роками (% , щорічно) | 13,00 | 9,00 | 6,00 | 7,00 |
| Зростання вартості експорту між 2020-2021 роками (% , щорічно) | 45,00 | 33,00 | 17,00 | 13,00 |
| Рейтинг країн-партнерів у світовому імпорті | 19 | 3 | 8 | 12 |
| Частка країн-партнерів у світовому імпорті (%) | 1.5 | 6.4 | 2.8 | 2.4 |
| Зростання загального імпорту у вартісному вираженні країн-партнерів у 2017-2021 роках (% , річних) | 8 | 3 | 5 | 4 |
| Середня відстань між країнами-партнерами та всіма їхніми ринками-постачальниками (км) | 3121 | 3376 | 3695 | 2649 |

Джерело: побудовано автором за даними [8; 11; 12]

При аналізі даних встановлено, що експортна вартість реалізованих послуг найбільша у 2021р була до Польщі та Німеччини. Відповідно 4979,13 млн дол. та 2789,96 млн дол. До Італії та Німеччини дещо менше 3241,96 млн дол. та 2789,95 млн дол. Стосовно торговельного балансу, слід відмітити, що Польща має майже збалансований торговельний баланс. Позитивне сальдо становить 84,3 млн дол. Нідерланди також мали у 2021р. позитивний баланс торгівлі в сумі 1165,47 млн дол. По Німеччині і Бельгії встановлено негативне сальдо торговельного балансу в розмірі 3278,15 млн дол. і 74,58 млн дол. Це означає, що Україна по обраних країнах у 2021р. більше імпортувала товарів і послуг ніж експортувала. Графічно дані представлені на рис. 4.

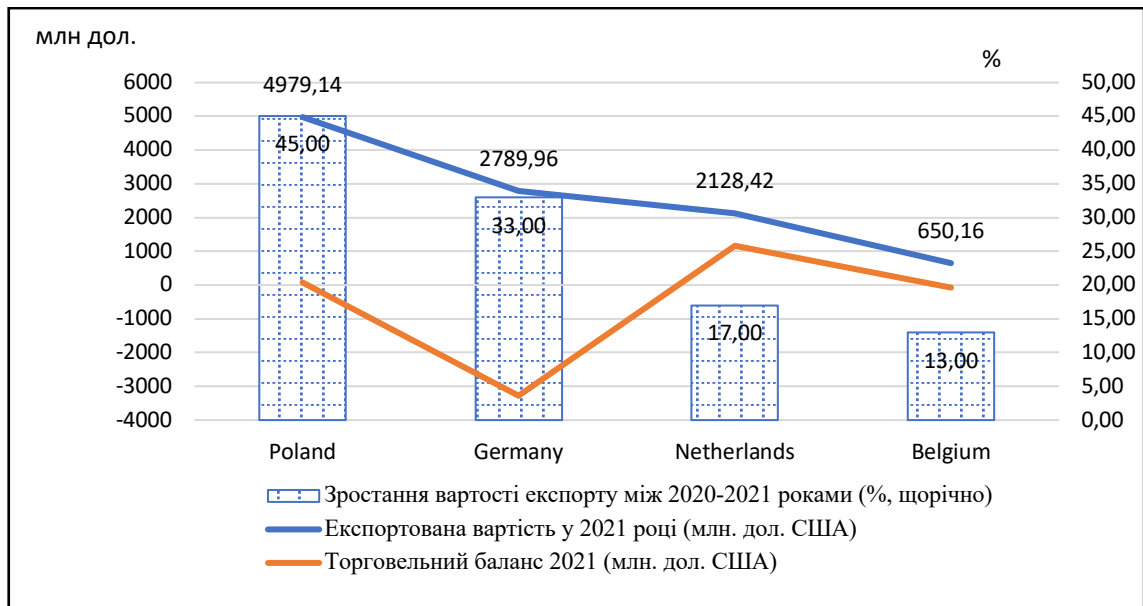


Рис. 4. Критерії маркетингового дослідження ринків партнерів

Джерело: побудовано автором за даними [8; 11; 12]

Встановлено, що частка в експорті України найбільша по Польщі і становить 7,6 %, Німеччині 4,2 %, Нідерландів 3,2 %, Бельгії 1 %. Це підтверджує транспортні потоки між країнами. Якщо розглядати частку України в обсязі імпортованих товарів партнера то найбільше значення серед цих країн у Польщі 1,5 %, по Німеччині, Нідерландах, Бельгії в межах 0,2-0,4%. Це означає що ринки мають достатньо потенціалу для здійснення відносин. Окремо слід відмітити зростання темпів вартості експорту у 2020-2021р у порівнянні з середніми даними за 2017-2021рр. Так по Польщі встановлено максимальні зростання вартості до 45% у порівнянні з 13% відповідно, по Німеччині встановлено зростання до 33 % проти 9 %, по Нідерландах темпи зростання опереджають майже у тричі. Для Бельгії також характерне значне зростання з 7 % до 13%.

Також слід відмітити, що Німеччина має найвищий рейтинг серед країн партнерів, який дорівнює 3. Це висока позиція у рейтингу, і співпраця з партнерами з такої країни, розширює можливості для подальшого розвитку. Загалом обрані країни входять до топ-25 країн за рейтингом у світовому імпорті.

Якщо відстежувати відстань між країнами-партнерами та всіма їхніми ринками-постачальниками встановлено, що у середньому відстань становить 3210 км. Від 2649 км до Бельгії до 3695 км до Нідерландів. Відносна близькість партнерів сприяє також налагодженню міжнародного бізнесу.

З метою подальшої оцінки ринку застосуємо графічний метод, щодо показників і побудуємо пелюсткову діаграму, яка дозволить порівняти ринки країн ще по декілька показниках одночасно. Дані представлені на рис. 5.

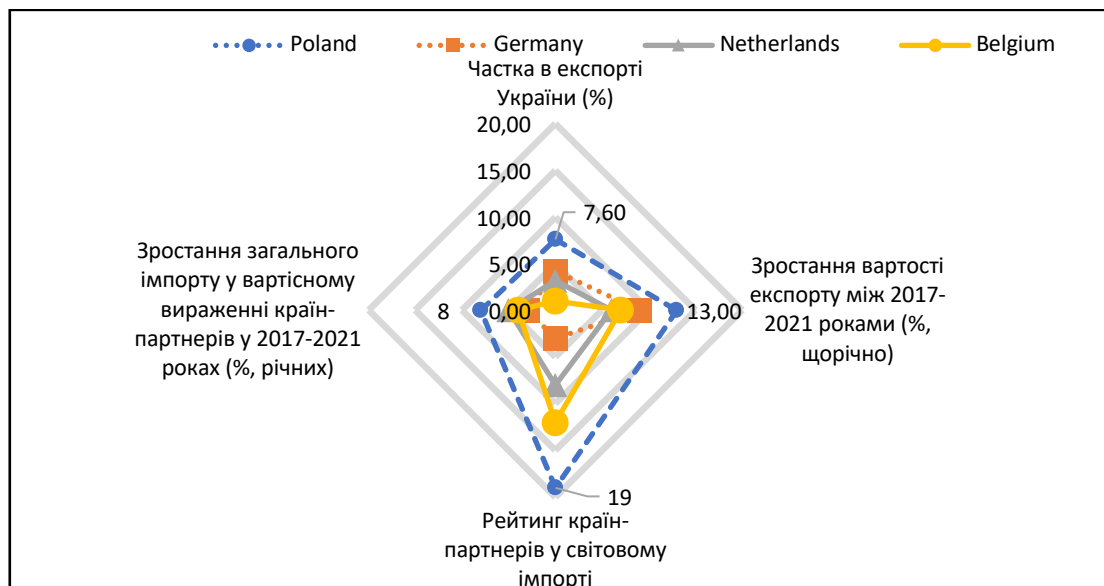


Рис. 5. Критерії оцінювання ринків країн-партнерів

Джерело: побудовано автором за даними [8; 11; 12]

По обраних показниках Польща має найвищі значення. В ході дослідження проведено аналіз основних ринків надання послуг. Встановлено, що понад 30 років Польща залишається одним із найпривабливіших напрямків для притоку іноземних інвестицій. Має стабільну економіку зі сформованим макроекономічним становищем та унікальними умовами для ведення та відкриття бізнесу, що підтверджується економічними даними. З логістичної точки зору великим надбанням Польщі є її розташування в центрі Європи, на перетині основних шляхів

сполучення. Це дозволяє інвесторам легко отримати доступ до ринків Європейського Союзу та країн Східної Європи.

Польська економіка розвивається швидкими темпами, короткострокові економічні перспективи є оптимістичними, система фіскальної політики є сильною, заходи, вжиті для збільшення податкових надходжень, є ефективними, а ситуація на ринку праці є найкращою в новітній історії Польщі. Польща має великий внутрішній ринок із понад 38 мільйонами споживачів, який розглядається не лише як місце виробництва, але й як цільовий ринок.

Найбільш перспективними з точки зору можливостей для української експорту є поставки до ФРН нішевої сільськогосподарської продукції (біологічна продукція, органіка, нішеві ягоди та фрукти, сухофрукти, овочі, мед, продукти харчування з біологічної продукції), запчастин для автомобільної промисловості Німеччини, запчастин для машинобудівної сфери загалом. Відповідно забезпечення транспортом відповідних товарів є перспективним напрямком розвитку бізнесу.

Нідерланди є одним з провідних зовнішньоекономічних партнерів України серед країн-членів ЄС. За товарною структурою зовнішньої торгівлі України провідними товарними групами українського експорту до Нідерландів в січні 2022 р. були: зернові культури (питома вага 35,4%, 232,9% від рівня 2021 року), жири й олії тваринного або рослинного походження (33,1% або 503,9%) та інші [2].

За підсумками січня 2022 року Нідерланди посіли 6-те місце у світі за обсягами українського експорту. Крім того, в цьому періоді Нідерланди були ключовим імпортером української аграрної продукції серед країн ЄС.

За даними Державної служби статистики України, за результатами 2021 року Бельгія посідає 11 місце за обсягами двосторонньої торгівлі товарами між Україною та країнами Європи, що складає майже 2% від загального товарообігу з країнами Європи [2].

В ході аналізу ринків розглянуті переваги бельгійського ринку. Ця країна є унікальним перехрестям провідних європейських культурних середовищ – романського та германського. Часто розглядається у якості тестового ринку в контексті стратегії просування на ринку ЄС. Відмічається велика купівельна спроможність бельгійців, яка базується на великих особистих статках бельгійців.

Крім того, стабільність бельгійського ринку: з одного боку, кризові явища у Бельгії проявляються не так гостро, як в сусідніх Франції, Великій Британії та Нідерландах, з іншого боку, й позитивні тенденції бельгійського ринку також зазвичай мають меншу амплітуду.

Але війна в Україні повністю унеможливила нормальне ведення бізнесу. Значні темпи зростання (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) встановлено відповідно тільки у січні 2023 р. – 153%, та лютому 2023 р. – 133%. У березні економіка все ж такі показала збільшення на 1,8 %, враховуючі потенціал попередніх місяців. З квітня обсяги експорту катастрофічно падають до 64,8 % у грудні 2022 р. та 52,1% у січні 2023 р. у порівнянні до відповідного періоду попереднього року. Графічно дані представлені на рис. 6.

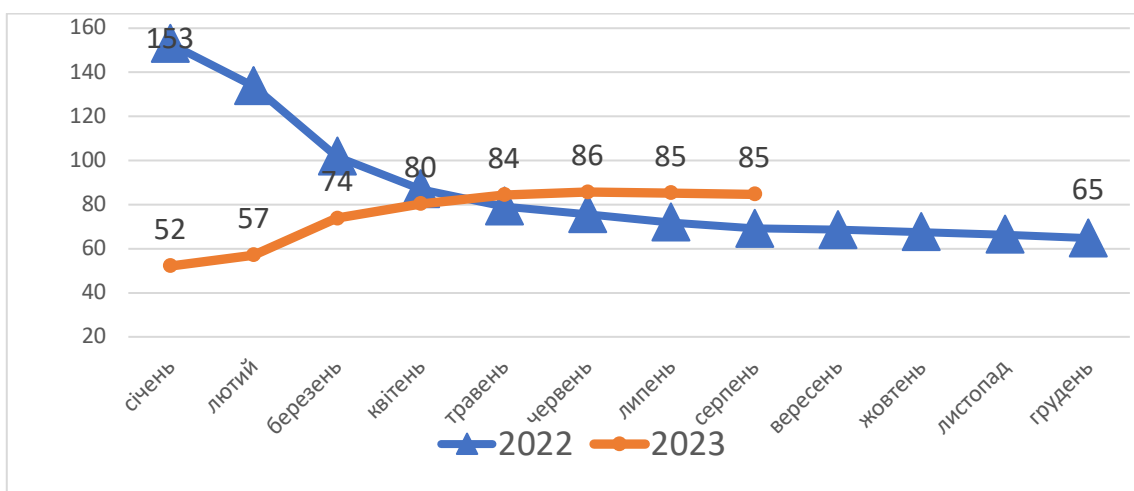


Рис. 6. Темпи зростання (падіння) експорту у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Агресором зруйновані усі, роками напрацьовані, логістичні маршрути. Від початку воєнного стану держава зосередила свої зусилля на створенні найоптимальніших умов для вивезення товарів українських виробників за кордон:

- Створено можливість отримання тимчасової Ліцензії на міжнародні вантажні перевезення на період дії воєнного стану;
- Зменшено кількість документів для отримання тимчасової Ліцензії на міжнародні вантажні перевезення на період дії воєнного стану;
- Зменшено термін розгляду заяви на отримання Ліцензії;
- Створено цілодобову підтримку перевізників в месенджерах [10].

Для подачі заяви та документів на Ліцензію створено програму «ШЛЯХ», яка в подальшому, після отримання Ліцензії, є кабінетом перевізника, в якому працює Ліцензіат. Попри проблеми, які існують, значна частина компаній продовжує працювати.

У лютому-серпні 2023р. починає спостерігатись поступово зменшення темпів падіння обсягів експорту і у травні-серпні темпи падіння становлять вже 84-86% від даних 2022р., де були найнижчі показники.

Згідно з дослідженням, польський ринок залишається найпривабливішим для українських експортерів. За даними 2022р. питома вага експорту до Польщі становлять 15,1 % від загального експорту України. Серед країн, що досліджувались Німеччина займає у рейтингу 6 місце з питоною вагою 5,1%, Нідерланди – 9 місце (3,5), Бельгія – 32 (1,1%) [6]. Отримана статистика відображає реальний стан бізнесу в умовах війни, але і буде предметом подальших науково-практичних досліджень у період відновлення після війни.

Більшість підприємств в Україні, що займаються експортом або планують розширити свою діяльність за межі країни, розглядають можливість виходу на нові зарубіжні ринки. Основним фактором вибору нового зовнішнього ринку для бізнесу є наявність потенційних клієнтів або

партнерів у цій країні. Дослідження показали, що більшість підприємств шукають допомогу щодо пошуку партнерів, і зараз такими організаціями, які надають підтримку в цьому напрямку, можуть бути торговельно-промислові палати, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, приватні агенції, або економічні відділи посольств та інші.

Так, Європейська Комісія презентувала комплекс заходів, які допоможуть Україні експортувати сільськогосподарську продукцію. Комісія окреслює план дій зі створення «Шляхів солідарності», щоб забезпечити Україні можливість експортувати зерно, а також імпортувати необхідні їй товари - від гуманітарної допомоги до кормів для тварин і добрив. Комісія створить логістичну платформу для узгодження запитів і попросить країни-члени встановити спеціальні контактні пункти для «Шляхів солідарності» (за принципом «єдиного вікна»). Угода про автомобільний транспорт з Україною також усуне затримки. Щоб заохотити операторів перевезень у ЄС відправляти транспортні засоби до України, Комісія також розгляне варіанти додаткових фінансових гарантій [10].

Інститут маркетингу (Естонія) у співпраці з ДУ «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» [9] запустили проєкт з підтримки бізнесу «Biz For Ukraine» для українських компаній, які мають можливість надавати послуги для іноземних компаній.

Офіс з розвитку підприємництва та експорту [9] пропонує українським компаніям долучитись до нової ініціативи Європейської мережі підприємств (Enterprise Europe Network) у співпраці з European Cluster Collaboration Platform та за підтримки European Commission and EISMEA - The Supply Chain Resilience (SCR) platform. Платформа була створена, зокрема з метою підтримки, компаній та економіки України для подолання зривів ланцюгів постачання спричинених відкритим воєнним нападом росії на територію та народ України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження здійснено оцінку галузі автомобільних перевезень. Розглянуто структуру та динаміку наданих послуг за видами перевезень на території України та на експорт. Окремо розглянуто динаміку та структуру до країн ЄС. Надана політично–економічна характеристика ринків транспортних послуг по таких країнах як Німеччина, Польща, Нідерланди, Бельгія. В ході аналізу ринків розглянуті переваги ринку обраних країн. Проведені статистичні дослідження показали, що галузь надання транспортних послуг є динамічною, привабливою і перспективною для суб'єктів господарювання. Відповідно забезпечення транспортом експорту товарів є перспективним напрямком розвитку бізнесу. Наявність надійних та ефективних транспортних рішень є ключовим фактором у забезпеченні успішного експорту, і це має потенціал позитивно вплинути на багато аспектів бізнесу. Окреслено заходи державної підтримки оптимальних умов для вивезення товарів українських виробників за кордон. Розвиток транспортної інфраструктури для товарів є перспективним напрямком розвитку бізнесу, який може стимулювати зростання та розширення можливостей підприємств на міжнародному ринку.

Література

1. Аксьонов І.М. Маркетинг транспортних послуг: навч. посіб. / Аксьонов І.М. та ін. Київ: Лисенко М. М. 2018. 279 с.
2. Зовнішня торгівля. *Державна служба статистики України: вебсайт.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2023)
3. Козак Л. С., Федорук О. В. Особливості формування ефективної моделі інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу України. *Економіка та держава.* 2020. № 3. С. 53–60. doi: 10.32702/2306-6806.2020.3.53.

4. Кульганік О. М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> (дата звернення: 05.09.2023).
5. Рахман М. С., Заїка О. В., Маркетинговий аналіз транспортних послуг України на зовнішньому ринку. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2021. № 29. С. 143-150. doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.V29\(2021\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-22).
6. Хачатрян В.В., Ткачук О.М., Менчинська О.М. Світові тренди просторового науково-технічного розвитку бізнес-процесів. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. 6. С. 145-157.
7. Хачатрян В.В., Стратійчук В.М. Діагностика конкурентоспроможності в контексті реалізації міжнародної стратегії розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6, Том 1. С. 101-105.
8. *International trade centre: вебсайт*. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (дата звернення: 02.09.2023).
9. *ДУ «Офіс з розвитку підприємництва та експорту»: вебсайт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime> (дата звернення: 10.10.2023).
10. *Міністерство інфраструктури України: вебсайт*. URL: <https://mtu.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2023).
11. *World Trade Organization: вебсайт*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm (дата звернення: 05.09.2023).
12. *UNCTAD: вебсайт*. URL: <https://unctadstat.unctad.org/EN/> (дата звернення: 05.10.2023).

References

1. Aksjonov, I.M. (2018). *Marketyngh transportnykh poslugh: navch. posib.* [Marketing of transport services: training. manual]. Kyiv: Lysenko M. M. 279 p. [in Ukrainian].
2. Zovnishnia torhivlia [Foreign trade]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: vebseit – State Statistics Service of Ukraine: website.* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Kozak, L. S., Fedoruk, O. V. (2020). Osoblyvosti formuvannja efektyvnoji modeli innovacijnogho rozvytku transportno-dorozhnjogho kompleksu Ukrajinny.[Peculiarities of the formation of an effective model of innovative development of the transport and road complex of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, 53–60. doi: 10.32702/2306-6806.2020.3.53 [in Ukrainian].
4. Kulhanik, O. M. (2019). Suchasni protsesy mizhnarodnoi torhivli Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Modern processes of international trade of Ukraine in the conditions of globalization]. *Efektyvna ekonomika - Efficient economy*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> [in Ukrainian].
5. Rakhman M. S., Zaika O. V. (2021). Marketynhovyi analiz transportnykh poslugh Ukrainy na zovnishnomu rynku [Marketing analysis of transport services of Ukraine on the foreign market]. *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics» -"Modern Economics"* , 29, 143-150 doi: <https://doi.org/10.31521/modecon> [in Ukrainian].
6. Khachatryan, V.V. Tkachuk, O.M., Menchynska, O.M. (2020). Svitovi trendy prostorovoho naukovo-tekhnichnoho rozvytku biznes-protsesiv [World trends of spatial scientific and technical development of business processes]. *Ekonomichni visnyk. Serii: finansy, oblik, opodatkovannia –*

Economic Bulletin. Series: finance, accounting, taxation, 6, 145-157 [in Ukrainian].

7. Khachatryan, V.V., Stratiichuk, V.M. (2021). Diahnostyka konkurentospromozhnosti v konteksti realizatsii mizhnarodnoi stratehii rozvytku pidpryiemstva [Diagnostics of competitiveness in the context of implementing the international strategy of enterprise development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 6, 1, 101-105 [in Ukrainian].
8. *International trade center: website*. Retrieved from <https://www.trademap.org/Index.aspx>
9. *DU «Ofis z rozvytku pidpryiemnytstva ta eksportu»: vebsait – State University "Office for the Development of Entrepreneurship and Export": website*. Retrieved from <https://business.diia.gov.ua/wartime> [in Ukrainian].
10. *Ministerstvo infrastruktury Ukrainy: vebsait – Ministry of Infrastructure of Ukraine: website*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. *World Trade Organization: website*. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm
12. *UNCTAD: website*. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/EN/>